

МАКАРЧУК

Віталій Володимирович
vitalik.mako@gmail.com

УДК 342.92

к.ю.н., асистент,
Білоцерківський
національний аграрний
університетГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ "НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА" В
АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІGENESIS OF THE CONCEPT OF "NATIONAL SECURITY" IN
ADMINISTRATIVE LAWDOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.4\(1\).1](https://doi.org/10.37634/efp.2021.4(1).1)

MAKARCHUK Vitalii – PhD in Law, Assistant, Bila Tserkva National Agrarian University

Статтю присвячено сутності та особливостям походження й розвитку поняття «національна безпека» в адміністративному праві. У статті проаналізовано різні думки стосовно визначення поняття «національна безпека», також розглянуто положення Конституції України стосовно захисту суверенітету й територіальної цілісності України. Досліджено законодавче забезпечення безпеки в Україні, безпека особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у державі як забезпечення національної безпеки. Доведено, що у законодавстві та юридичній літературі цей термін набув широке застосування і визнання, що відповідає загальним вимогам юридичної техніки.

* * *

The paper is devoted to the essence and peculiarities of the origin and development of the concept of "national security" in administrative law. The paper analyzes different opinions on the definition of "national security", also considers the provisions of the Constitution of Ukraine on the protection of sovereignty and territorial integrity of Ukraine. The legislative provision of security in Ukraine, security of the person, society and the state from external and internal threats in the state as ensuring national security is studied.

The urgency of the issue outlined in the paper is due to the ongoing reform processes in the field of national security and law enforcement in Ukraine. However, national security issues are still at the center of various scientific debates. In the research and analysis of the origins and development of the concept of "national security" hermeneutic, logical, linguistic and semiotic research methods are used. It is proved that in the legislation and legal literature this term has gained wide application and recognition that meets the general requirements of legal technique: the terms must be generally accepted, have a stable character and wide application.

It is noted that the term "national security" still remains relevant and controversial. Although the term "national security" was first used after World War II, certain aspects of it have been considered since the creation of nation-states in the mid-seventeenth century. This term is used in various aspects, has no unambiguous application in the legal literature, lawmaking and legal practice, so it can be interpreted in various aspects. Ukrainian scholars-administrators define the security of the country in different ways, in particular through the prism of the executive activity of the relevant law enforcement agencies that provide it.

Ключові слова: національна безпека, оборона, нація, державна безпека, правоохоронні органи

Keywords: national security, defense, nation, state security, law enforcement agencies

ВСТУП

Розвиток будь-якого поняття, особливо юридичного, має велике теоретичне та практичне значення для розуміння його суті. Попри те що категорія «національна безпека» стала широко застосовуватися як у науці, законодавстві та юридичній практиці, кожен науковець тлумачить і застосовує її з урахуванням власного праворозуміння та різних юридичних аспектів.

Цей термін був і є предметом дослідження багатьох теоретиків права, державознавства, представників різних галузевих правових наук. Однак він і досі перебувають у центрі різних наукових дискусій. На даний момент проблематика національної безпеки є однією з найважливіших у науковому напрямку адміністративного права, а також в інших галузях юридичної науки.

Окремі аспекти поняття «національна безпека» досліджували наступні науковці: Ю.П. Битяк, В.Б. Ва-

гапов, О.М. Гончаренко, С.В. Ківалов, О.П. Коренев, О.А. Корнієвський, М.Б. Левицька, Е.М. Лисицинин, В.А. Ліпкан, О.І. Нікітенко, С.З. Павленко, С.І. Пирожков, Г.О. Пономаренко, М.С. Ратушний, В.М. Селіванов та ін.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті під час дослідження та аналізу витоків походження та розвитку поняття «національна безпека» використано герменевтичний, логічний, лінгвістичний та семіотичний методи дослідження.

МЕТОЮ цієї статті є дослідження походження й розвитку поняття «національна безпека» в адміністративному праві.

РЕЗУЛЬТАТИ

У ст. 17 Конституції України вказано, що «захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього

Українського народу» [1]. На думку Г.О. Пономаренко: «... у цій статті визначено лише деякі з об'єктів національної безпеки, а саме суверенітет, територіальна цілісність, економічна та інформаційна безпеки, що значно звужує сутність та напрями державної діяльності щодо забезпечення національної безпеки. Крім того, у частині першій цієї ж статті говориться лише про «захист» об'єктів національної безпеки, під яким, як правило, розуміються активні дії, метою яких є припинення певних правопорушень, а про охорону, сутність якої полягає в превентивних заходах, які повинні бути пріоритетними, не згадується». Тому ч. 1 ст. 17 Конституції України вона пропонує викласти у такій редакції: «Охорона та захист національної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [2, с. 46].

Коментована ст. 17 Конституції України спрямована на регулювання конституційних засад захисту суверенітету й територіальної цілісності нашої держави, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки, використання Збройних Сил України, відповідних військових формувань та правоохоронних органів, а також соціальний захист громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, і членів їх сімей.

Серед конституційних засад важливе місце займають положення про права і свободи людини і громадянина, державний суверенітет і територіальну цілісність України відповідно до ст.ст. 1, 2, 157 Конституції України. З огляду на значення реальності державного суверенітету й територіальної цілісності для самого факту існування й поступального розвитку незалежної України, Конституція України одними з головних її функцій, справою всього українського народу визнає захист її суверенітету й територіальної цілісності, а також забезпечення економічної та інформаційної безпеки.

Важливість і складність завдань національної безпеки України викликає необхідність суспільного визнання на рівні Основного Закону захист суверенітету й територіальної цілісності України обов'язком держави, справою всього народу. Визнаючи захист суверенітету, територіальної цілісності України, її економічної та інформаційної безпеки найважливішою функцією держави, ч. 1 ст. 17 Конституції України водночас не вказує, які саме державні органи її виконують. Коло суб'єктів, на яких покладається виконання цієї функції, можна визначити шляхом тлумачення ч.ч. 2-4 ст. 17, ст.ст. 85, 102, 106, 107, 116 Конституції України та інших відповідних конституційних Законів України.

Ч. 2 ст. 17 Конституції України окреслює завдання для забезпечення оборони України, яка у ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. визначається як «система політичних, економічних, соціальних, військових, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [3]. Реалізація даного завдання покладається на Збройні Сили України – військово-формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної

цілісності й недоторканності. Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору в межах територіального моря України у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом [4].

Відповідно до Конституції України вони забезпечують саме оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності. Збройні Сили України складаються з таких видів: Сухопутні війська, Повітряні сили, Військово-морські сили, Сили спеціальних операцій, Десантно-штурмові війська та інші підрозділи допоміжного характеру [5].

Ч. 3 ст. 17 Конституції України забезпечення державної безпеки й захисту державного кордону покладає на відповідні військові формування та правоохоронні органи [6, с. 122–124]. За чинним українським законодавством військово-формування – це створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності й національних інтересів, територіальної цілісності й недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій [3].

Згідно зі «Словником української мови»: «Нація – це етносоціальна спільнота, об'єднана певною самоназвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних і політичних цінностей, усвідомленням своєї ідентичності (національного самосвідомістю)» [7]. Також, як зазначається в «Енциклопедії історії України»: «У пізньому середньовіччі та за раннього Нового часу слово «нація» набуло рис етнізації та почало вважатися синонімом «країни», «народу». У сучасних суспільних науках поняття «нація» прийнято хронологічно застосовувати до модерної та новітньої доби, пов'язуючи його з поширенням модерного націоналізму та сучасної моделі національної держави, спочатку до Європи та США, а потім – до інших регіонів світу. Із межі XVIII–XIX ст. поняття «нація» вживається переважно у двох значеннях: як політична чи етнічна» [8, с. 183]. Безпека ж, як вказано в «Словнику української мови», – «це стан, коли кому-, чому- небудь ніщо не загрожує» [9, с. 136].

Необхідно зазначити, що вперше словосполучення «національна безпека» було вжито у посланні президента Т. Рузвельта Конгресу США. Під ним він розумів сукупність умов, які надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних цілей і повноцінний розвиток суспільства, життя і здоров'я всіх його громадян [10, с. 12–13]. Доволі часто цей термін почав використовуватися з початком «холодної війни» під час протистояння так званому «соціалістичному табору», коли в Сполучених Штатах Америки було прийнято Закон про національну безпеку. Саме після Другої світової війни проблематика національної безпеки значно розширилася й перетворилася на самостійну галузь комплексних стратегічних досліджень, основними напрямками яких були

економічна, інформаційна, екологічна, енергетична та інші види безпеки [11, с. 256].

Національна безпека О.А. Корнієвським розуміється як «здатність країни своєчасно виявляти, запобігати й нейтралізувати реальні та потенційні загрози національним інтересам» [12, с. 489–490]. Так, Ю.П. Битяк під національною безпекою пропонує розуміти стан захищеності державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань із боку окремих організацій, груп і осіб. Стан безпеки досягають проведенням єдиної політики в галузі її забезпечення, системою заходів економічного, політичного, організаційно-правового та іншого характеру адекватно загрозам життєво важливим інтересам особи, суспільства й держави. Вона охоплює заходи не тільки політичного, економічного, правового, а й екологічного, медичного, воєнного, а також спеціального характеру. Тому законодавством передбачено, що у здійсненні заходів відносно національної безпеки беруть участь органи законодавчої, виконавчої й судової влади, недержавні організації та громадяни [13, с. 480].

Наприклад, С.В. Кивалов розглядає національну безпеку у вузькому значенні, тобто як захищеність особи, суспільства й держави від зовнішніх загроз – з одного боку, і як діяльність спеціальних органів з попередження та припинення розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, окремих організацій, груп та осіб – з іншого [14, с. 773]. А от С.З. Павленко піддає критиці панування в теорії і практиці забезпечення національної безпеки «оборонних», «захисних» підходів, що передбачають її розгляд як «стан захисту» [15, с. 113]. В.А. Ліпкан зазначає, що національна безпека – це «безпека її народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні» [16, с. 57].

ВИСНОВКИ

У законодавстві та юридичній літературі цей термін набув широке застосування і визнання, що відповідає загальним вимогам юридичної техніки: терміни повинні бути загальноновизначними, мати стійкий характер та широке застосування.

Хоча термін «національна безпека» вперше був вжитий після Другої світової війни, ті чи інші її аспекти розглядалися ще з часів створення національних держав у середині XVII ст. Протидія різним агрозам безпеці держави здійснювалася ще з появою держав. Термін «національна безпека» досі продовжує залишатися актуальним та дискусійним. Також потрібно вказати, що цей термін застосовується в різних аспектах, не має однозначного застосування в правовій літературі, законотворчій та юридичній практиці, тому може трактується в різних аспектах. Українські вчені-адміністративісти відповідно визначають безпеку країни через призму виконавчої діяльності відповідних правоохоронних органів, що її забезпечують.

Вищевказані обставини потребують подальшого дослідження вказаного терміну, водночас можуть виникати різні проблеми як теоретичного, так і практич-

ного характеру.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Пономаренко Г.О. Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2008. 236 с.
3. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
4. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>
5. Склад Збройних Сил України: офіційний вебсайт Міністерства оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/sklad-zbrojnih-sil-ukraini/>
6. Конституція України: науково-практичний коментар / за ред. В.Я. Тація. Харків: Право, 2011. 1128 с.
7. Словник української мови: у 20 т. / НАН України. Київ: Український мовно-інформаційний фонд, 2019. Т. 10. 992 с. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=57412&page=1830>
8. Галушко К.Ю. Нація. Енциклопедія історії України / за ред. В.А. Смолія. Київ: Наукова думка, 2010. Т. 7: Mi-O 728 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-n/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Natsiia
9. Словник української мови: у 20 т. / НАН України. Київ: Український мовно-інформаційний фонд, 2010. Т. 1. 912 с. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=3405&page=136>
10. Куценко В., Удовиченко В., Опалєва І. Освіта як фактор стабільності та національної безпеки України. *Економіка України*. Київ, 1998. № 1. С. 12–21.
11. Соединенные Штаты Америки. Конституция и законодательные акты / под ред. О.А. Жидкова. Москва: Изд. группа «Прогресс», 1993. 349 с.
12. Корнієвський О.А. Національна безпека. Політична енциклопедія. / за ред. Ю. Левенеца, Ю. Шаповала. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
13. Битяк Ю.П., Гаращук В.М., Дьяченко О.В. Адміністративне право України / за ред. Ю.П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
14. Кивалов С.В. Административное право Украины: Учебник. / под ред. С.В. Кивалова. Харьков: «Одиссей», 2004. 880 с.
15. Павленко С.З. Новая политика безопасности государства и проблемы нейтрализации преступности. Преступность: стратегия борьбы / Под ред. А.И. Долговой. Москва: Криминологическая ассоциация, 1997. 256 с.
16. Сиволап Л.А. Теоретичні аспекти національної безпеки країни та вплив на неї економічної безпеки. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. Маріуполь, 2014. Вип. 27. С. 55–62.

References

1. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 № 254k / 96–VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian).
2. Ponomarenko H.O. Administrative and legal principles of management in the field of internal security of the state: dis.... PhD in legal sciences: 12.00.07 / Kharkiv National University of Internal Affairs. Kharkiv, 2008. 236 p. (in Ukrainian).
3. On the Defense of Ukraine: Law of Ukraine of December

6, 1991 № 1932–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (in Ukrainian).

4. On the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine of December 6, 1991 № 1934–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (in Ukrainian).

5. Composition of the Armed Forces of Ukraine: official website of the Ministry of Defense of Ukraine. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/sklad-zbrojnix-sil-ukraini/> (in Ukrainian).

6. The Constitution of Ukraine: scientific and practical commentary / ed. V.Ya. Tatsii. Kharkiv: Pravo, 2011. 1128 p. (in Ukrainian).

7. Dictionary of the Ukrainian language: in 20 vol. / NAS of Ukraine. Kyiv: Ukrainian Language and Information Fund, 2019. Vol. 10. 992 p. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=57412&page=1830> (in Ukrainian).

8. Halushko K.Yu. Nation. Encyclopedia of the History of Ukraine / ed. V.A. Smolii. Kyiv: Naukova Dumka, 2010. Vol. 7. 728 p. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-n/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERM=S=0&S21STR=Natsiia (in Ukrainian).

9. Dictionary of the Ukrainian language: in 20 vol. / NAS of Ukraine. Kyiv: Ukrainian Language and Information Fund,

2010. Vol. 1. 912 p. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=3405&page=136> (in Ukrainian).

10. Kutsenko V., Udovychenko V., Opaliev I. Education as a factor of stability and national security of Ukraine. *Ukraine's economy*. Kyiv, 1998. № 1. pp. 12–21. (in Ukrainian).

11. United States of America. Constitution and legislation / ed. O.A. Zhidkov. Moscow: Ed. Progress Group, 1993. 349 p. (in Russian).

12. Korniiivskyi O.A. National Security. Political encyclopedia. / edited by: Yu. Levenets, Yu. Shapoval. Kyiv: Parliamentary Publishing House, 2011. 808 p. (in Ukrainian).

13. Bytiak Yu.P., Harashchuk V.M., Diachenko O.V. Administrative law of Ukraine / ed. Yu.P. Bitiak. Kyiv: Yurinkom Inter, 2007. 544 p. (in Ukrainian).

14. Kivalov S.V. Administrative Law of Ukraine: Textbook. / ed. S.V. Kivalov. Kharkiv: Odyssey, 2004. 880 p. (in Russian).

16. Pavlenko S.Z. New state security policy and the problem of neutralization of crime. Crime: the strategy of struggle / ed. A.I. Dolgova. Moscow: Criminological Association, 1997. 256 p. (in Russian).

18. Sivolap L.A. Theoretical aspects of national security and the impact of economic security. Bulletin of Priazovsky State Technical University. Series: Economic Sciences. Mariupol, 2014. Issue. 27. pp. 55–62. (in Ukrainian).